

Instytut Pamięci Narodowej

<https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/215370,Gabriel-Narutowicz-18651922.html>
26.02.2026, 16:29

Gabriel Narutowicz (1865-1922)

17 marca 1865 r. urodził się Gabriel Narutowicz – inżynier, minister robót publicznych i spraw zagranicznych w pierwszych rządach II RP oraz pierwszy prezydent Rzeczypospolitej Polskiej.

[II Rzeczpospolita \(II RP\)](#)

17.03

Narutowicz Gabriel Józef (29 III 1865, Telsze, Żmudź – 16 XII 1922, Warszawa), inżynier hydrotechnik, pionier elektrowni wodnych. Syn Jana, właściciela ziemskiego i powstańca styczniowego, oraz Wiktorii ze Szczepkowskich (zazwyczaj podaje się datę urodzenia wg starego stylu: 17 III).

Dzieciństwo spędził w rodzinnej wsi Brewiki. Ukończył niemieckojęzyczne gimnazjum klasyczne w Libawie (1883). W 1884 r. wstąpił na wydział fizyczno-matematyczny uniwersytetu w Petersburgu. Podczas studiów zachorował na gruźlicę i wiosną 1886 roku wyjechał na kurację do Szwajcarii. Powróciwszy do zdrowia, od jesieni tegoż roku kontynuował studia na wydziale inżynieryjno-budowlanym Eidgenössische Technische Hochschule w Zurychu; ukończył je w III 1891. W trakcie studiów udzielił pomocy działaczowi I Proletariatu A. Dębskiemu, narażając się władzom rosyjskim. Nie mógł więc wrócić do kraju.

Zaczął od projektowania linii kolejowych. W latach 1892-95 pracował w biurze budowy wodociągów i kanalizacji miasta Sankt Gallen, zajmując się regulacją rzeki Steinach. W 1895 r. w dolinie Renu kierował budową odcinka kanału spławnego służącego do odwadniania obszarów położonych powyżej Jeziora Bodeńskiego.

W tymże roku uzyskał obywatelstwo szwajcarskie i związał się z biurem inżyniera K.L.H. Kürsteina w Sankt Gallen. Początkowo jako inżynier, potem jako kierownik biura, a wreszcie współpracownik Kürsteina brał udział we wszystkich ważniejszych przedsięwzięciach budowlanych tej firmy, związanych głównie z budownictwem wodnym, a zwłaszcza z wyzyskiwaniem energii wodnej. Szwajcaria, pozbawiona zasobów naturalnych paliw, wcześniej stała się krajem przodującym w dziedzinie budowy elektrowni wodnych i eksporterem energii elektrycznej. Niemały był w tym udział Narutowicza.

Pierwszym przedsięwzięciem, dokonany przy wybitnym jego udziale, była budowa elektrowni Kubel k. Sankt Gallen w 1898-1900. Wykorzystywała ona energię wodną rzeki Urnäsch. Wodę roboczą w ilości 3,5 m³/s odprowadzano z głównego koryta do położonej ok. 80 m ponad doliną główną bocznej dolinki, którą zamieniono na zbiornik o pojemności ok. 1,5 mln m³. Stąd rurociąg doprowadzał ją do turbin o łącznej mocy 3000 KM. Na owe czasy była to bardzo duża elektrownia, a po zasileniu jej dodatkową wodą z rzeki Sitter stała się jedną z najważniejszych siłowni wodnych Szwajcarii.

W latach 1905-08 Narutowicz kierował budową elektrowni Andelsbuch w paśmie górskim Las Bregencki w zach. Austrii. Z rzeki Bregenzer Ach odprowadzano wodę tunelem o długości ponad 1,5 km (obliczonym na przepływ 12 m³/s) do zbiornika o pojemności ok. 1,8 mln m³, skąd płynęła rurociągami do 4 turbin Francisa o łącznej mocy 10 000 KM.

Gabriel Narutowicz był też współtwórcą zbudowanej w latach 1906-08 elektrowni Refrain na

granicy szwajcarsko-francuskiej. Wykorzystano tam wody rzeki Doubs, stosując jedno z pierwszych ujęć wodnych bez przelewu. Moc tej elektrowni wynosiła 9000 KM.

Narutowicz uczestniczył również w projektowaniu elektrowni Monthey w szwajcarskim kantonie Valais, zbudowanej w 1908-10. Zakład ten, o mocy 10 000 KM, wykorzystujący energię rzeki Vièze, był przeznaczony głównie do zasilania miejscowego przemysłu chemicznego.

Gabriel Narutowicz był przede wszystkim praktykiem. Mawiał, że „inżynier doznaje tej przyjemności, jaką ma Bóg”. Toteż nie bez oporów dał się nakłonić do pracy dydaktycznej na Eidgenössische Technische Hochschule w Zurychu. Dał się przekonać, że na tym stanowisku będzie najbardziej przydatny społeczeństwu. Podobna sytuacja powtórzyła się parokrotnie w jego życiu.

W 1907 r. przyjął docenturę i objął Katedrę Budownictwa Wodnego. W 1908 r. mianowano go profesorem. Na stanowisku tym pozostał do 1919 roku. W latach 1913-20 był dziekanem wydziału inżynierii. Wykładał w sposób jasny i zwięzły, ograniczając się do przekazywania studentom tylko najważniejszych, najpotrzebniejszych wiadomości. Uzasadniał to w taki sposób: „Moim jedynym pragnieniem jest wskazanie głównych rysów i związków [...] drobiazgi mogą prowadzić na manowce, a przy ślepym naśladownictwie mieć fatalne następstwa [...] Ludzie winni kształcić się sami i stopniowo przyzwyczajając się pracom swym nadawać piętno swojej osobowości. Zadaniem szkoły jest dać techniczne podstawy – to znaczy zaopatrzyć w dobre narzędzie [...] Profesor powinien przedmiotem swoim umieć zainteresować, tak porwać słuchaczy, ażeby ci samorzutnie, z własnej woli oddali się ćwiczeniom”. Był popularny wśród studentów, którzy nazywali go „Naruti”.

Osiadłszy w Zurychu, w 1908 r. otworzył tam własne biuro inżynierskie prowadzące wstępne studia, opracowujące projekty oraz fachowo nadzorujące ich realizację. Ponadto dokonywał ekspertyz i udzielał konsultacji. Wkrótce zyskał europejski rozgłos, a jego firma objęła swą działalnością, obok Szwajcarii, wszystkie graniczące z nią kraje i cały Półwysep Iberyjski.

Narutowicz był bardzo wymagającym szefem, nie dopuszczał do najmniejszych uchybień ani niedokładności. Pracował bez umiaru, w lecie od godziny szóstej, w zimie od siódmej rano, do późnego wieczora. W jego biurze narodziło się wiele znakomitych i nowoczesnych w owym okresie projektów elektrowni wodnych. Należy do nich zaliczyć elektrownię Montjovet na rzece Dora Baltea we Włoszech, zbudowaną w latach 1912-14 i zasilającą energią elektryczną znaczną część Piemontu. Jej moc wynosiła 10 000 KM. Gabriel Narutowicz zaprojektował też elektrownię Buitreras o mocy 6500 KM na rzece Guadiaro w Hiszpanii, zbudowaną w latach 1917-19, dostarczającą energii okręgowi przemysłowemu wokół Sewilli.

Głównym dziełem Narutowicza była elektrownia Mühleberg na rzece Aar w pobliżu Berna, podówczas jedna z największych i najnowocześniejszych w Europie. Pierwotny projekt tego zakładu powstał już w 1912-13 roku. Na przełomie 1916 i 1917 Narutowicz radykalnie go udoskonalił. Kierował następnie budową w latach 1917-20, pokonując przeszkody związane z wojną i sytuacją po jej zakończeniu, m.in. z gwałtowną epidemią grypy. Narutowicz zamknął dolinę Aaru poniżej Berna, szeroką w tym miejscu na ok. 200 m, stałym jazem betonowym wyposażonym w urządzenia do automatycznej regulacji przepływu wody, tworząc sztuczne jezioro o powierzchni nieco ponad 3 km² i pojemności wynoszącej ok. 10 mln m³. Do pokrycia szczytów dziennych wystarczyło obniżenie poziomu wody w jeziorze o ok. 3 m. Spadająca z wysokości 17-20 m woda napędzała 6 turbin Francisa o wałach pionowych, mających łączną moc 48 600 KM. Po osiągnięciu pełnej mocy produkcyjnej (64 800 KM) w 1923 elektrownia wytworzyła 98 mln

kWh energii elektrycznej.

Do dokonań Narutowicza trzeba też zaliczyć projekt siłowni wodnej w Oberhasli opracowany w latach 1918–20, przebudowę elektrowni Corchado w Hiszpanii, projekty i ekspertyzy dla Finlandii, Turcji i Portugalii, badania terenowe na Sycylii i w rejonie Stambułu. Gabriel Narutowicz był w latach 1914–20 członkiem międzynarodowej komisji ds. regulacji górnego Renu, a w 1915 r. i 1919 r. jej przewodniczącym. Lansował wykorzystywanie energii zakumulowanej wody topniejących lodowców alpejskich, co urzeczywistniono dopiero w 2. poł. XX w.

W 1911 Narutowicz objechał automobilem Galicję, badając możliwości wykorzystania energii wodnej rzek Podkarpacia, a zwłaszcza Dunajca. W rezultacie tej podróży biuro Narutowicza bezpłatnie opracowało projekt elektrowni wodnej Szczawnica-Jazowsko o przewidywanej rocznej produkcji energii elektrycznej ok. 100 mln kWh. Po odzyskaniu przez Polskę niepodległości kilkakrotnie odwiedzał ją jako ekspert.

Powrót Narutowicza do kraju opóźniła śmiertelna choroba żony oraz prowadzone prace i podjęte zobowiązania. W kwietniu 1919 r. nakłaniał go do tego I. Mościcki. W czerwcu 1920 r. rząd RP powierzył Gabrielowi Narutowiczowi tekę ministra robót publicznych. Objąwszy stanowisko, zredukował personel resortu z 3500 osób do 746 w 1922 r. W 1921 r. odbudowano 270 tys. budynków (w tym 2547 szkół), ponad 300 mostów, naprawiono większość dróg i zbudowano ok. 200 km nowych szos.

Narutowicz osobiście kierował projektowaniem zbiornika powodziowego i elektrowni wodnej na Sole w Porąbce; budowę rozpoczęto w 1921 r. Czuwał też nad ukończeniem siłowni wodnej w Gródku na Wdzie (Czarnej Wodzie). Snuł w tej dziedzinie wiele pomysłów, niemożliwych do realizacji z braku pieniędzy (mawiał, że łatwiej mu było w Szwajcarii o miliony niż w Polsce o tysiące). O pieniądze dla swego resortu musiał zaciekle walczyć – na jednym z posiedzeń rządu postawił wniosek o zlikwidowanie Ministerstwa Robót Publicznych, gdyż środki z budżetu z trudem wystarczały na zapewnienie utrzymania urzędnikom, bez możliwości prowadzenia jakichkolwiek robót.

Wszedłszy do gabinetu w charakterze eksperta inżyniera, dał się poznać wielokrotnie jako człowiek trzeźwego sądu i szerokich horyzontów. Był jedynym członkiem rządu zasiadającym we wszystkich kolejnych gabinetach – często krótkotrwałych, był to bowiem okres nieustannych przesileń rządowych. W kwietniu 1922 r. wydelegowano Narutowicza, obok ówczesnego ministra spraw zagranicznych K. Skirmunta, na ważną konferencję międzynarodową w Genui. Przyczynił się tam do sukcesu polskiej delegacji, uwiarygodniając ją jako osobę dobrze znana na Zachodzie.

Powierzono mu więc w czwercu 1922 r. tekę ministra spraw zagranicznych. Zgodził się na to, gdyż go przekonano, że będzie na tym stanowisku najbardziej przydatny Polsce. Podobnie skłoniono Gabriela Narutowicza do kandydowania na prezydenta RP w grudniu 1922 r. Zginął z rąk fanatycznego zamachowca podczas pierwszego publicznego wystąpienia na otwarciu wystawy w gmachu Zachęty.

PSB (J. Kubiowski, Z. Landau); SBTP (J. Grochulski); SPPT (B. Orłowski).

Gabrjel Narutowicz – pierwszy prezydent Rzeczypospolitej. Księga pamiątkowa, Warszawa 1925; J. Grochulski: *Profesor Gabriel Narutowicz, „Gospodarka Wodna”* 1974, nr 5; I. Mościcki: *Autobiografia, „Niepodległość”*, Nowy Jork–Londyn 1979–81; B. Orłowski: *Droga do Belwederu, „Przegląd Techniczny”* 1978, nr 1; J. Pajewski, W. Łazuga: *Gabriel Narutowicz:*

pierwszy prezydent Rzeczypospolitej, Warszawa 1993; A. Rähn: *Errinerungen an prof. Gabriel Narutowicz, erster Präsident der Polnischen Republik*, Warszawa 1938; S. Wojciechowski: *Wybory Prezydenta RP. Wspomnienia*, „Kultura” (Paryż) 1976, nr 16.

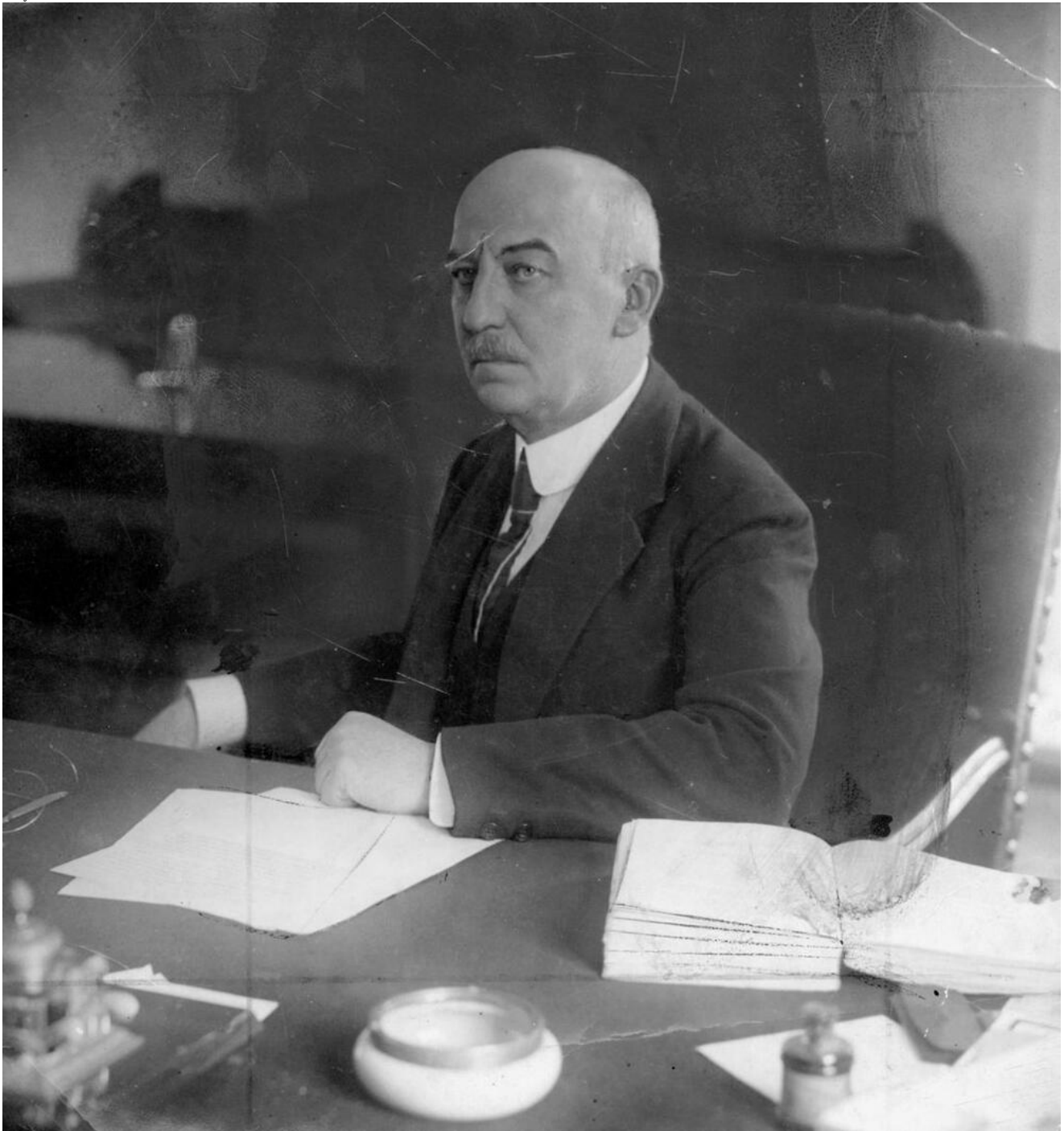
Bolesław Orłowski

Polecamy:

- [Patryk Pleskot: Niewiadomski: dlaczego zabił prezydenta?](#)
- [Marek Gałęzowski: Życie polityczne w Polsce pierwszych lat niepodległości](#)
- [Krzysztof Kawalec: Śmierć prezydenta](#)
[Poprzedni Strona](#)
[Następny Strona](#)

II Rzeczpospolita, Nauka, Niepodległość

Artykuł

Prezydent RP Gabriel Narutowicz. Fot. NAC